

daarmee hebben wij toch, dunkt ons, de kern van de zaak niet aangegeven.

Die kern lag bij twee factoren.

De eerste was, dat verreweg de meeste Nederlanders (ministers en generaals inclusief) het perspectief niet konden verdragen dat Hitler zo al niet met zekerheid, dan toch met grote waarschijnlijkheid tot de aanval op Nederland zou overgaan. Sas was een Cassandra: hij werd evenmin geloofd als de dochter van Priamus.

En als tweede, daarmee samenhangende factor zien wij het feit dat het nagenoeg allen aan wie de berichten van Sas onder ogen kwamen (wij maken voor de koningin een uitzondering¹), schortte aan begrip zowel voor de demonie van Hitlers politiek als voor de tegenstellingen en spanningen welke die politiek in de hogere regionen van het Derde Rijk had doen ontstaan. Sas placht bij zijn bezoeken aan Den Haag Hitler en de zijnen aan te duiden als 'die bende, die troep ploerten'² – dat waren niet de categorieën waarin *toen* de meeste Nederlandse ministers en opperofficieren plachten te denken. Voor hen golden als regel nog fatsoensnormen waaraan Hitler zich in zijn gehele politieke loopbaan onttrokken had. Vandaar dat zij ook het gewetensconflict van Sas' ongenoemde informant niet konden aanvoelen. Een man als generaal Fabius zag die informant niet als een bij uitstek moedig, anti-nationaal-socialistisch patriot, maar als een 'verrader' en 'dat er in de Duitse generale staf verraders zaten', was 'on-Duits'. Generaal Winkelman kende in beginsel aan de inlichtingen welke Sas doorgaf, veel meer waarde toe dan zijn voorganger Reynders gedaan had, maar toen Winkelman medio maart '40 vernam dat die inlichtingen van een hooggeplaatst Duits officier afkomstig waren, zei toch ook hij, 'dat hij eigenlijk die berichtgever een beroerde vent vond.'³

Die geringe aandacht welke aan de berichten van de Nederlandse militaire attaché in Berlijn geschonken werd, was, in het negatieve, de uitdrukking van gebrek aan fantasie, gebrek aan begrip voor het wezen van het nationaal-socialisme, en, in het positieve, van gehechtheid aan het rustig nationaal en persoonlijk bestaan, gehechtheid aan de traditionele fatsoensnormen. Achter het probleem-Sas ging dan ook een veel algemener probleem schuil: het probleem van de mentaliteit en van de politiek in de neutraliteitsperiode.

¹ De koningin zei eens tegen haar secretaris Thijs Booy: 'Het is heel wel denkbaar dat men afgestoten werd door de geëxalteerde toon van de heer Sas, maar werkelijke staatslieden hadden door die geëxalteerde toon heen de waarheid moeten peilen.' (Th. Booy, 30 jan. 1956). ² C. Ringeling, 6 juli 1960. ³ Getuige G. J. Sas, *Eng.*, dl. I c, p. 210.